

Slaviša Tasić

Univerzitet Meri, Severna Dakota, SAD

EKONOMIJA KOLEKTIVIZMA

U osnovi liberalnog kapitalizma nalazi se fenomen koji je škotski moralni filozof i ekonomista Adam Smit nazvao nevidljivom rukom – što je fraza koja se danas često pominje ali vrlo slabo razume. Smit je, posmatrajući početak velikog procvata evropskih tržišnih ekonomija u 18. veku primetio da opšti ekonomski napredak i kolektivna dobrobit retko proizlaze iz nećijih dobrih namera. Naprotiv, kolektivni ekonomski prosperitet stvara se kada pojedinci slede sopstvene ciljeve. Samozainteresovana ekonomska aktivnost stvara vrednost koju ne prisvajaju samo vlasnici profitabilnih firmi već se raspodeljuje mnogo šire: na zaposlene, kupce, klijente, pa i na budžetske korisnike ekonomski uspešnih država. „Najmanje opšte koristi sam video upravo od onih koji tvrde da rade u javnom interesu“, reči su Adama Smita koje odzvanjaju i danas.¹ Vrednost stvorenu iz ličnih profitnih interesa nevidljiva ruka putem dobrovoljne razmene deli svima koji žive u slobodnom privrednom okruženju.

Zajednički ideološki imenitelj totalitarnih pokreta poput fašizma i komunizma je u kolektivizmu. Kolektivizam je suprotan liberalizmu po tome što ne stavlja u prvi plan pojedinca i njegovu slobodu, već kolektivni, klasični ili nacionalni interes. Dok je Adam Smit tvrdio da je sloboda pojedinca da sledi svoje ciljeve važna upravo zato što na kraju od takve slobode ceo kolektiv ima koristi, kolektivističke ideologije insistiraju da zajedničku dobrobit kojoj teže ostvare direktnom upotrebom državnog autoriteta. Fašizam i komunizam nisu isti, istorijski su bili i suprotstavljeni, ali sa političko-ekonomske tačke gledišta njihova ključna sličnost leži u ideji da dobrobit kolektiva mora imati primat nad dobrobiti, slobodama i pravima pojedinca. Ove dve kolektivističke ideologije nemaju strpljenja da sačekaju povoljne posledice individualne slobode, već traže od države da svesnom i namernom akcijom odmah poboljša stanje. I ako takva akcija zahteva gušenje slobode ljudi da kupuju, prodaju, rade, putuju ili govore, pojedinac se mora podrediti kolektivu.

Totalitarizam je poslednji stadijum kolektivizma. Sam kolektivizam ima dugu istoriju i nekad je igrao pozitivnu ulogu u opstanku zajednice. Bilo da se u prošlosti radilo o proširenoj porodici, plemenu ili nešto kasnije selima, gradovima i većim kolektivima, potreba za održanjem zajednice

1 Smith, Adam. 1776/1977. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: University of Chicago Press.

promovisala je kolektivistički mentalitet i pravila ponašanja koja zajednicu, a ne pojedinca, stavljaju u prvi plan. Problem je nastao kada se usponom nacionalnih država u 18. i 19. veku relevantni kolektiv drastično uvećao. U milionskim zajednicama karakterističnim za 20. vek, podređivanje pojedinca autoritetu grupe bio je bitno drugačiji fenomen. Ne samo da je u velikim kolektivima pojedinac postao daleko beznačajniji, već je takva vrsta društvene organizacije bila i evolutivno neefikasna: masovni totalitarni pokreti bili su neodrživi i brzo se urušili.

Neuspeh fašizma

Fašizam i nacizam kao njegova još mračnija verzija imali su tragične ishode ali njihova ekonomska praksa nije predstavljala tako veliko odstupanje od normale kao što je bio slučaj sa komunizmom. Na ekonomskom planu fašizam je najvećim delom bio pokret levice, mada se fašisti nisu zalagali za potpuni prekid sa tradicijom privatne svojine i tržišnog delovanja već samo tražili veću kontrolu države nad ekonomijom i stavljanje privrede u službu nacionalnog kolektiva.

Takođe, fašističkih režima nije bilo mnogo niti su oni dugo trajali. Musolinijev režim opstao je dve decenije, Hitlerov nešto više od jedne, dok su ostali sporadični fašistički režimi bili privremeni fenomeni predratnih i ratnih godina. Uz to, dobar period njihovog trajanja – čitavu polovinu u Hitlerovom slučaju – ovi režimi bili su u ratu i imali kontrolisanu ratnu privredu kakvu u vanrednim situacijama često praktikuju i netotalitarni režimi.

Kao ideološki projekat, nema sumnje da je fašizam bio kolektivistički i antiliberalni pokret do srži. Cvetao je na osudi navodno sebičnog liberalnog individualizma i na veličanju zajedništva, opšteg dobra i države koja to opšte dobro promovise. U političkom okruženju između dva svetska rata, kada je liberalizam bio u generalnom uzmaku a borba za primat vodila između dve kolektivističke opcije, fašizam jeste na ekonomskom planu bio manje radikalna opcija u odnosu na komunističku alternativu. Nemački i italijanski fašistički režimi su u svojim ranijim godinama čak i sprovodili privatizaciju nekoliko prethodno nacionalizovanih sektora. To se, međutim, događalo paralelno sa povećanjem državne kontrole nad ekonomskim i svim drugim sferama života. Fašizam će posle ratnih tragedija koje je izazvao ostati prepoznatljiv po militarizmu, ali ne treba ispustiti iz vida da je fašizam, u vreme dok još nije bio pogrdna reč pre svega bio totalitarni pokret koji je sve oblasti života, od ekonomskih i socijalnih do kulturnih, obrazovnih, zabavnih ili sportskih nameravao da stavi pod okrilje države. „Sve u državi, ništa izvan države, ništa protiv države“, bio je slogan Benita Musolinija.

Sam Musolini je bio sindikalni lider i vodeći socijalista sve do Prvog svetskog rata kada je svom socijalizmu pridružio je nacionalnu osvešćenost i time stvorio, ispostavilo se, dobitnu kombinaciju za preuzimanje vlasti. Hitlerova partija je od samog početka bila nacionalna i socijalistička, zvanično Nacional-socijalistička nemačka radnička partija. U zvaničnom programu nacista pisalo je, između ostalog, da oni zahtevaju: „Ukidanje dohotka nezarađenog radom. Ukidanje rentijerskog ropstva ... podelu profita od teške industrije... proširenje socijalnog osiguranja za starije ... odgovornost države za celokupni obrazovni program... brigu države o javnom zdravlju, zaštiti majke i deteta.“² Musolini je takođe bio veoma jasan po pitanju svog odnosa prema klasičnom liberalizmu: „Antiindividualistička, fašistička koncepcija daje važnost Državi i prihvata pojedinca samo ako se njegovi interesi poklapaju s interesima Države... Protivi se klasičnom liberalizmu koji je izrastao kao reakcija na apsolutizam i svoju funkciju iscrpeo kada je Država postala izraz savesti i volje naroda. Liberalizam je negirao državu u ime pojedinca... Fašizam je potpuno i apsolutno protivan doktrinama liberalizma, kako u političkoj tako i u ekonomskoj sferi.“³

Fašisti nisu poput socijalista išli u izravnu nacionalizaciju privatne svojine, ali jesu nameravali da sve privredne aktivnosti stave u službu kolektiva i države. Država je imala izričiti zadatak da upravlja ekonomijom jer su fašisti privredu, kao i sve drugo, tretirali kao opšte, kolektivno i zajedničko. Država je kontrolisala, regulisala i usmeravala upotrebu privatne svojine u cilju unapređenja zajedničkog nacionalnog interesa. Fašizam je preferirao velike korporacije nasuprot sitnim preduzetnicima jer se krupne firme mogu lakše obuhvatiti, nadgledati i usmeravati. Korporativni fašistički sistem stavio je u službu države kako kapital tako i radnu snagu putem državno kontrolisanih radničkih sindikata. Musolini je 1926. osnovao Ministarstvo za korporacije, a u pratećem dekretu obznanio da „korporacija nije civilno lice nego organ države.“

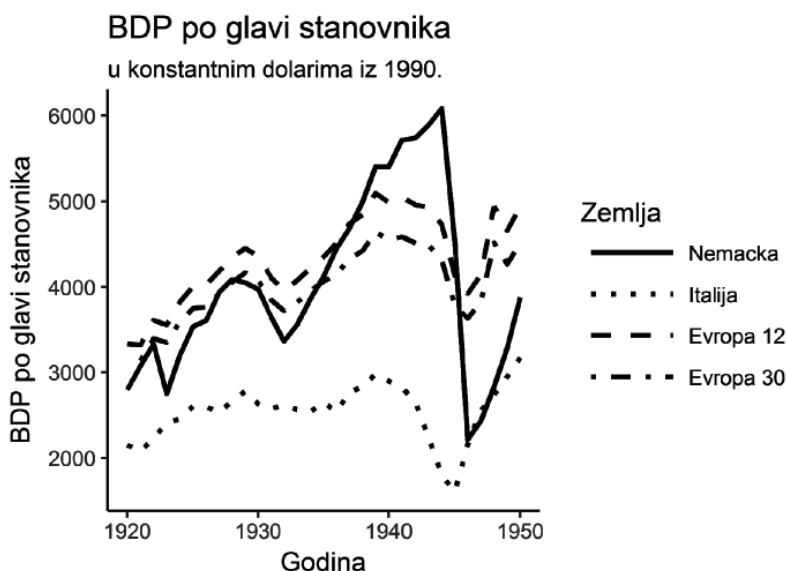
Uzorak od samo dva režima, njihovo kratko trajanje i turbulentan period u kojem su cvetali onemogućava sistematično sagledavanje praktičnog učinka fašističke ekonomije. Iz kasnijih epizoda mekog fašizma – podržavljenog kapitalizma, ekonomskog nacionalizma i odsustva pravne države i ličnih sloboda – u različitim zemljama sveta možemo zaključiti da ovo nisu recepti za ekonomski prosperitet, pa nema razloga verovati da bi fašistički režimi, čak i da nisu završili u ratovima, daleko dogurali. Ipak, ilustracije radi, na Grafikonu 1 prikazano je kretanje fašističkih privreda

2 Nazi Conspiracy and Aggression Volume IV Document No. 1708-PS. Dostupno na: <http://avalon.law.yale.edu/imt/1708-ps.asp>

3 Musolini, Benito. 1932. The Doctrines of Fascism. Dostupno na: <http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Germany/mussolini.htm>

u periodu između 1920-ih i 1940-ih mereno njihovim bruto domaćim proizvodima po stanovniku. Ekonomska statistika je u ovom periodu bila tek u začecima i podaci o ekonomskoj aktivnosti su istorijske rekonstrukcije Angusa Maddisona, ne zvanične nacionalne statistike. Poređenja radi, osim Italije i Nemačke prikazani su neponderisani proseci 12 prosek 12 velikih zapadnoevropskih privreda, kao i svih 30 zapadnoevropskih zemalja.⁴

Italija nije ostvarivala visoke stope rasta i zaostajala je za tadašnjim evropskim prosekom. Ni pre fašističkog perioda italijanska privreda nije brzo rasla uprkos prvobitnom procvatu italijanskih gradova i regija u ranoj kapitalizmu. Fašistički režim nije uspeo da mobilise privredu na način na koji je mobilisao armiju i italijansko privredno čudo sa visokim stopama rasta doći će tek po završetku II svetskog rata.

Sa grafikona se, međutim, vidi da je Nemačka pod Hitlerom počev od 1933. rasla brže od ostatka Evrope. Sa jedne strane, moguće je na neko ubrzati stope privrednog rasta vanrednom mobilizacijom resursa. Politike velikih javnih radova, poput izgradnje autoputeva ili monumentalnih zdanja mogu privremeno povećati ukupnu količinu domaćeg proizvoda. Ipak, visoke stope raste Hitlerovog rajha mogu se objasniti i sasvim drugačije. Nemačka je pre Prvog svetskog rata imala snažne ekonomske, tehnološke

4 U slučaju Italije procene su za severne i centralne delove zemlje. Za potpunije podatke videti The Maddison-Project, <http://www.ggd.c.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013 version, a za metodološke detalje Bolt, J. and J. L. van Zanden (2014). The Maddison Project: collaborative research on historical national accounts. *The Economic History Review*, 67 (3): 627–651.

i intelektualne fundamente, ali su ratna razaranja, posleratni kaos i zatim hiperinflacija iz 1920-ih značajno unazadili njenu privredu.

Krećući sa tako snižene osnove čak je i haotična Vajmarska Nemačka odmah nakon hiperinflacije ekonomski veoma brzo rasla ali je rast prekinula Velika depresija koja je počev od 1929. zahvatila svet. Hitler je vlast osvojio na samom kraju Velike depresije 1933. godine kada se privreda već vraćala na visoke stope rasta iz prethodnog perioda.

Poklapanje fašističkih režima i naročito Hitlerovog uspona sa završetkom Velike depresije jeste ogromna poteškoća u sagledavanju ekonomskih posledica fašizma. Velika depresija započela je krajem 1929. godine usled nespretnog povlačenja novčane mase iz opticaja i odstupanja od pravila klasičnog zlatnog standarda od strane nekih ključnih centralnih banaka, pre svega američkog Feda i francuske centralne banke. To je onda izazvalo nelikvidnost, deflaciju, pad ekonomske aktivnosti i veliku nezaposlenost u Americi ali i u Nemačkoj i ostatku Evrope.

S početka 1930-ih situacija se menja jer se nakon odbacivanja zlatnog standarda i novčana masa većine zemalja počela oporavljati.⁵ Novostvorena likvidnost je dala vetar u leđa svetskim privredama i kao što je opadanje novčane mase bilo najvažniji uzrok krize s kraja 1920-ih tako je oporavak novčane mase na svetskom nivou bio najvažniji uzrok oporavka iz 1930-ih.

Unutrašnje ekonomske politike koje su razne zemlje sveta tada vodile, vrste njihovih režima i ideologije njihovih lidera, imale su vrlo malo značaja u privrednim kretanjima tog vremena.

Komunizam u teoriji i praksi

Socijalizam ili komunizam je ekonomski daleko značajniji fenomen od fašizma.⁶ Najpre, socijalizam se održao mnogo duže i njime je bio zahvaćen veći broj ljudi. Oktobarska revolucija je pre ravno sto godina označila početak sovjetskog komunističkog sistema i dok je sovjetski komunizam pre tridesetak godina doživeo kolaps, komunistički režimi još uvek preživljavaju u Severnoj Koreji i na Kubi. U zavisnosti od toga šta sve ubrajamo u socijalizam, pod nekim njegovim vidom je u jednom trenutku bilo od

5 Zlatni standard je nekada dobro funkcionisao, ali za njegovo pravilno funkcionisanje potrebno je da se države i njihove centralne banke uzdržavaju od domaćih monetarnih intervencija i ne mešaju u međunarodne tokove novca i zlata. Kada je u periodu oko Velike depresije to prestao biti slučaj, bolje rešenje je bilo i privremeno odbacivanje zlatnog standarda od njegovog nepravilnog funkcionisanja.

6 U ovom tekstu ne pravim razliku između termina *socijalizam* i *komunizam* jer oni i jesu originalno bili sinonimi za komunističke teoretičare. Pokušaji da se postojeći socijalizam proglasi samo ranijom i prolaznom fazom a komunizam pravim krajnjim sistemom koji treba sačekati nastali su tek nakon Oktobarske revolucije.

trećine do više od polovine planete. Takođe, sa ekonomske tačke gledišta socijalizam je predstavljao daleko radikalniji eksperiment od fašizma jer je zahtevao potpuni raskid sa konceptima produktivne privatne svojine i slobodne ekonomske inicijative.

Marksistička filozofija koja stoji iza komunizma bila je sveobuhvatna ali je ekonomski aspekt bio njen najvažniji deo. Prva ključna pretpostavka na kojoj ekonomska filozofija marksizma počiva jeste ona o fundamentalnoj nepravednosti kapitalističkih odnosa. Vlasnici kapitala su, prema ovoj tvrdnji, zarađivali nesrazmerno više od radnika iako su radnici ti koji su proizvodili svu vrednost. Takvo uverenje počiva na takozvanoj radnoj teoriji vrednosti prema kojoj se sve što se u privredi proizvede može na kraju svesti na običan, prost rad i da je, zbog toga, količina rada koja je uložena u proizvod jedina odrednica njegove vrednosti. Na osnovu aksioma da je rad jedini tvorac vrednosti, Marks je postavio pitanje kako je onda moguće da u kapitalizmu postoji profit. Ako rad stvara svu vrednost, onda sva vrednost proizvoda mora odlaziti na plate radnika i tu nema mesta za višak iz kojeg se crpe profit za vlasnike kapitala. U kapitalizmu je, glasilo je Marksov zaključak, na delu sistematska prevara radnika koju izvode kapitalisti. Deo vrednosti koju radnici stvaraju, marksističkim rečnikom višak vrednosti, odlazi u vidu profita beskorisnim vlasnicima kapitala.

Druga ključna pretpostavka u ekonomskoj filozofiji komunizma je da država može alocirati ekonomske resurse uspešno i čak superiorno u odnosu na haotično tržište. Za razliku od prve, ova tvrdnja nikada nije bila predmet velikih rasprava i teoretičari komunizma, pa čak i dobar broj zapadnih nekomunističkih ekonomista u dobrom delu 20. veka, uzimali su zdravo za gotovo da država i ekonomski eksperti imaju znanje i informacije potrebne za uspešno centralno organizovanje proizvodnje.

Obe ključne pretpostavke ekonomije marksizma duboko su pogrešne. Radna teorija vrednosti na kojoj se zasniva teorija eksploatacije je još za vreme Marksovog života bila temeljno diskreditovana. Ova teorija, po kojoj sva stvorena vrednost u privredi dolazi iz pukog rada bila je karakteristična za rane političke ekonomiste ali do Marksovog vremena već je postalo kristalno jasno da ona nije ni teorijski ni empirijski održiva. Rad učestvuje u vrednosti proizvoda, ali je daleko od jedinog faktora. Kao što svaki poslovni čovek zna, rad treba organizovati u smislenu celinu, imati ideju, prepoznati šta i kako je najbolje raditi, u taj proces treba uložiti novac i preuzeti rizik ulaganja. Da bi neko ulaganje donelo profit potrebno je, pored svega ostalog, uvideti šta je kupcima potrebno, smisliti nešto novo ili uraditi nešto bolje od drugih. Vrednost, pored rada i kapitala, stvaraju i rizik, znanje, poznavanje lokalnih prilika, inovativnost i organizacione i preduzetničke sposobnosti.

Ova činjenica je, reklo bi se, tako očigledna da danas izgleda neobjašnjivo da je neko pisao ogromne knjige zasnivajući celu svoju teoriju na pogrešnoj pretpostavci da isključivo rad stvara vrednost. Još je čudnije da se dobar deo sveta poneo za takvom teorijom. Čak je i Marks u jednom trenutku uvideo svoju grešku, i to ga je zaustavilo u daljem teoretisanju i objavljivanju. On je prvi tom svog monumentalnog Kapitala objavio 1867. godine, da bi posle toga stao i nacrt drugog i trećeg toma ostavio neobjavljene u narednih 16 godina koliko je još bio u životu. Kapital je ostao nezavršen i neobjavljen u celosti ne zato što Marks nije imao vremena da to uradi, već zato što je shvatio da svoju radnu teoriju vrednosti nikako ne može usaglasiti s realnošću koju su pokazivale cene. Na primer, cena nečega za šta je potrebno malo rada ali mnogo inventivnosti mogla je biti visoka, jer ju je diktirala velika tražnja za novim, atraktivnim i korisnim proizvodom. Cena nečega u šta je uloženo mnogo napornog rada – umetničko delo netaalentovanog amatera ili fabrika peska nasred Sahare – može biti jako niska ili jednaka nuli. Vrednost neke robe je odraz subjektivnih procena kupaca i prodavaca koliko im takva roba treba i znači, a ne puki zbir uložених radnih sati u njenu proizvodnju.

Druga pretpostavka ekonomije komunizma, ona o mogućnosti superiorne državne alokacije ekonomskih resursa, odraz je naivnog racionalizma karakterističnog za jedan broj filozofa prosvetiteljstva. Komunistički ideolozi su naivno verovali u sposobnost budućih komunističkih planera da nepogrešivo organizuju i vode kolektivni ekonomski sistem. Za privredni uspeh u komunizmu, mislilo se, dovoljno je da komisija eksperata odlučuje koliko čega treba proizvoditi i kako to treba raditi. Ovo se, prema nekima, moglo postići imitacijom tržišnih principa alokacije resursa koja nastaje putem ponude i tražnje, čime bi planska ekonomija postizala rezultate slične tržišnim. Drugi su išli i dalje i tvrdili da planska privreda može i nadmašiti tržišnu jer planeri mogu prepoznati važne i produktivne privredne grane i posebnu pažnju obratiti na njih, a saseći one za koje procene da su nevažne ili nepotrebne.

Dvojica austrijskih ekonomista, Ludvig fon Mizes i Fridrih fon Hajek, postaće u prvoj polovini 20. veka najvažniji protivnici komunističke ideje centralnog planiranja. Njihov najvažniji uvid bio je da ni čisto ekonomski gledano, čak i ako se pretpostavi da su državni planeri najbolji postojeći stručnjaci koji su uz to još i benevolentni i nepodmitljivi, državno ekonomsko planiranje ne može uspešno funkcionisati. Bez privatne svojine, naime, ne može postojati pravo tržište gde veliki broj ljudi vođenih sopstvenim interesima, u procesu stalnih kupovina i prodaja, utvrđuje cene svega čime se trguje. Cene su signali koji preduzetnicima govore gde treba uložiti resurse – velika tražnja i više cene poručuju da je neki proizvod potreban, opadanje cena i prodaje im govori da neki proizvod ne treba

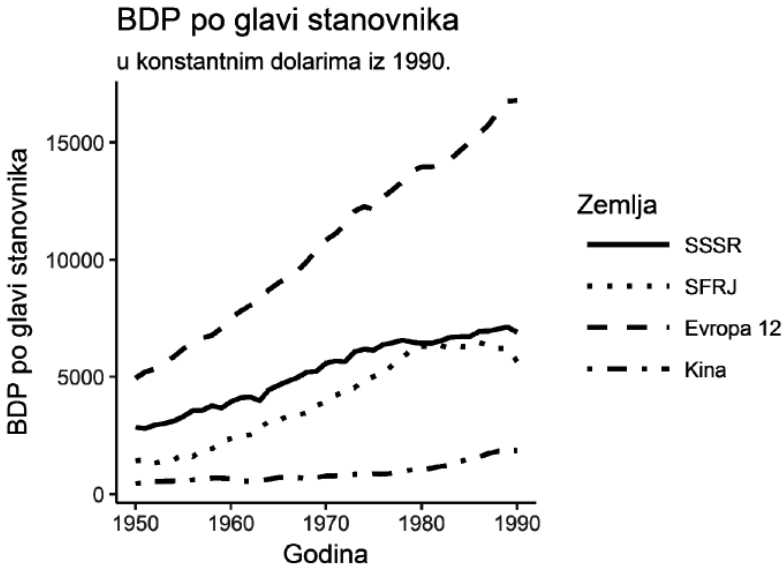
ljudima toliko. Sledeći tržišne signale preduzetnici ulažu u dobra koja su ljudima potrebna, jer im samo takva ulaganja donose zaradu.

Ukidanjem svojine, tržišta i cena, centralni ekonomski planeri u komunizmu ne bi mogli nikako znati u šta treba ulagati. Komunističke privrede jesu imale cene, ali tako veštački određene komandne cene nemaju informacionu vrednost koju imaju cene u slobodnoj tržišnoj privredi. Bez cena kao putokaza za racionalno ponašanje proizvođača, kupaca i prodavaca, ekonomija resurse raspoređuje neefikasno.

Ljudi koje u konceptu komunizma privlači ideja materijalnih jednakosti ponekad kažu da je komunizam dobar u teoriji ali da nije uspeo u praksi. Međutim, imajući u vidu ovako slabašne i proizvoljne teorijske osnove ekonomije komunizma bliže istini je suprotno: pravo je čudo da su komunističke ekonomije čak i donekle funkcionisale. Međutim, u prvim godinama Sovjetskog Saveza planska ekonomija je statistički zaista brzo rasla jer se ogromna količina resursa, milom ili silom, mobilisala u proizvodne svrhe. Sovjetski Savez je bio resursima bogata teritorija sa solidnom privrednom i naučnom bazom za tadašnje vreme. Carska Rusija je pre revolucije, iako tek nedavno priključena zapadnom trendu ekonomskog rasta, bila zemlja u privrednom zamahu, najveći svetski izvoznik hrane i vlasnik najveće količine zlatnih rezervi u Evropi.

Ubrzo se, međutim, ispostavilo da jednostavna mobilizacija postojećih resursa i njihovo birokratsko usmeravanje nije donosilo stvarni rast životnog standarda. Svi ti resursi i sav taj rad doneli su neki proizvod, ali su bili ulagani na pogrešan način i taj proizvod nije bio ni izbliza onoliki koliki bi bio da se radilo o slobodnoj, dobrovoljnoj i tržišno verifikovanoj upotrebi resursa. Komunističke ekonomije bile su, po rečima Mihaila Gorbačova koji ih je vrlo dobro razumeo iznutra, „proždrljivi, rasipnički sistemi“, a vrlo retko tvorci neto vrednosti. Pronalazak i početak eksploatacije velikih količina nafte i gasa 60-ih i 70-ih pomoći će sovjetskoj ekonomiji da se još neko vreme održi u životu, ali zbog nastavka propadanja drugih sektora SSSR neće moći da bitno popravi svoju ukupnu ekonomsku sliku.

Na Grafikonu 2 ispod vidi se bruto domaći proizvod po stanovniku u SSSR, SFRJ, Kini i za prosek 12 zapadnoevropskih zemalja. Najpre, tržišne evropske privrede ne samo da su krenule sa više osnove već su i brže rasle, zahvaljujući čemu se zaostatak komunističkog bloka povećavao sve do samog kraja. Kina je svoj rast ubrzala počev od 1980. nakon što je dozvolila slobodu preduzetništva i de facto, a zatim i de jure privatnu svojinu. Kineski rezultat će biti jasnije vidljiv tek kasnije u godinama koje ovaj grafikon ne pokriva i kada je ona još samo na papiru ostala komunistička zemlja. Sa slike se vidi i da se kretanje privrede SFRJ nije bitno razlikovalo od SSSR, niti je to bio slučaj sa ostatkom komunističkog bloka.

Za neuspeh komunističkih ekonomija danas je krivicu najlakše svaliti na pojedince koji su sisteme vodili. Takva argumentacija je površna. Ako nešto ne uspeva svuda gde se pokušalo, onda takva serija neuspeha ukazuje da se radi o generalnom, sistemskom problemu. Štaviše, činjenica da su na čelo komunističkih država redovno dolazile ličnosti sumnjivih vrednosti, od Maoa i Staljina do Pola Pota i severnokorejske dinastije Kim, govori da možda postoji nešto imanentno sistemu što ljude pretvara u beskrupuloznike kada se nađu na vlasti. U totalitarnom sistemu gde država kontroliše svaku oblast života, osobina potrebna za održanje na vlasti je beskompromisnost i spremnost na sve i prirodno je da jedino ljudi takvih karaktera mogu duže opstati.

Komunističke ekonomije su slabo funkcionisale zbog nemotivisanosti i neefikasnog upravljanja koje postoji gde god postoji državna svojina, zbog manjka preduzetništva i kreativne inicijative u podržavljenoj ekonomiji i na kraju, zbog pogrešnih odluka o raspoređivanju resursa. U tržišnoj ekonomiji preduzetnici stalno, u sopstvenom interesu, otkrivaju želje i potrebe ljudi i najbolje načine da ih zadovolje. Državna intervencija, sa druge strane, informacije koje daje skup cena zamenjuje proizvoljnim mišljenjem birokrata. I problem nikada nije bio u nedostatku ekspertize određenih birokrata ili njihovih stručnjaka. Centralni planeri, u čijim redovima su bili i vrhunski matematičari koji su razvili nove i komplikovane računске metode planiranja proizvodnje – poput dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju Leonida Kantoroviča – ipak su neizostavno odlučivali da se proizvode pogrešna dobra. Tržišne cene usmeravaju preduzetnike

i njihova sredstva prema onome što je na datom mestu i u datom vremenu kolektivno najbolja upotreba resursa i to bolje nego što i najveći eksperti to mogu. Kada se uz nepostojanje cenovne alokacije resursa doda i nepostojanje pravog motivacionog faktora kad je u pitanju raspolaganje kolektivnom, državnom svojinom, jasno je da planska i komandna komunistička privreda nije mogla biti ni efikasna ni kreativna.

Samoupravni socijalizam u bivšoj Jugoslaviji funkcionisao je samo za nijansu bolje od proseka drugih komunističkih režima. Samoupravni socijalizam je sačuvala neke obrise tržišta jer je relativno nezavisno vođenim preduzećima ostavljao više prostora za cenovna prilagođavanja. Zemlja je, uz to, bila otvorenija, s nešto manje političke represije od većine drugih zemalja komunističkog bloka, zbog čega je imala širi izbor stranih proizvoda, viši nivo ekonomske saradnje sa svetom, veći kulturni protok i bliži dodir sa Zapadom. Iz tih razloga, mnogi stariji sugrađani gaje utisak da je Jugoslavija bila ekonomski relativno prosperitetna, uprkos tome što je ogromna većina nesporno imala značajno niži životni standard u to doba.

Poznato je i da je umereni ekonomski rast koji je u Jugoslaviji postojao velikim delom bio stimulisan iz inostranstva. Pre svega, privrede zemalja Zapadne Evrope su u posleratnom periodu izgradnje i oporavka rasle po visokim stopama što je neminovno vuklo i njihovu okolinu. Osim toga, iz političkih razloga je Jugoslavija bila veliki neto primalac inostranih kredita, a zbog slobodne emigracije i stalni primalac deviznog novca po osnovu doznaka koje su slali tadašnji gastarbajteri. Taj ukupno značajni novčani priliv se najvećim delom prelivao u potrošnju, što je podizalo kupovnu moć i životni standard u zemlji. Ali i pored ovih povoljnih okolnosti, domaća ekonomija je bila troma i slaba. U poređenju s Grčkom, na primer, istorijski, geografski, a u početku i ekonomski uporedivom zemljom, Jugoslavija se razvijala značajno sporije. Počevši od približno iste baze, dve zemlje su imale različite putanje rasta i do kraja 80-ih Grčka je bila osetno bogatija. Ista rastuća razlika u standardu se mogla videti u poređenju s bilo kojom evropskom tržišnom ekonomijom. I to je bio slučaj, uprkos pomenutom prilivu koji je po raznim osnovama stizao iz inostranstva. S prestankom kreditne komponente priliva do početka 80-ih, i ekonomski problemi bivše Jugoslavije izašli su na videlo.